

ОПТИМІЗАЦІЯ ОБСЯГІВ ПЛАТЕЖІВ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ДО БЮДЖЕТУ ІНТЕГРАЦІЙНОГО УГРУПОВАННЯ

Запропоновано і обґрунтовано новий підхід до оптимізації структури доходної частини бюджету інтеграційного угруповання держав. Це бачиться можливим шляхом встановлення обсягів бюджетних платежів держав-членів пропорційно до їх «бажань сплачувати» або «корисності», яку вони одержують від інтеграції. Наведено базові методики оцінки значень «корисності» і «бажання сплачувати».

Предложено и обосновано новый подход к оптимизации структуры доходной части бюджета интеграционной группировки государств. Это видится возможным путем установления размеров бюджетных платежей государств-членов пропорционально к их «желаниям сплачивать» или «полезности», которую они получают от интеграции. Представлены базовые методики оценки значений «полезности» и «желания сплачивать».

A new approach to optimization of the revenue side of an international union budget is suggested and discussed. In order to achieve this goal it is offered to decide the size of member-states budgetary payments proportionally to their "willingness to pay" or "utility" received by them from the integration. Basic methods of the "utility" and the "willingness to pay" estimation are provided.

Ключові слова: бюджет, бюджетні платежі, оптимізація, інтеграційне угруповання, бажання сплачувати, корисність.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные платежи, оптимизация, интеграционная группировка, желание сплачивать, полезность.

Key words: budget, budgetary payments, optimization, integration, willingness to pay, utility.

Постановка проблеми. Всепроникаючий і невідворотний процес глобалізації зумовлює необхідність активізації наукових досліджень і у такій сфері як міжнародна інтеграція. Одним з найменш теоретично обґрунтованих аспектів такого плану є фінансування інтеграційного процесу. У випадках створення інтеграційних структур вищого порядку (митний союз і вище), для яких інститут бюджету є необхідною складовою успішного функціонування, це означає пошук оптимальної структури доходів цього бюджету.

Політичні протиріччя, що породжуються «несправедливим» розподілом спільного бюджету інтеграційного угруповання і особливо загострюються на фоні кризових економічних явищ, лише підтверджують актуальність наукових розвідок у цьому напрямі. Про універсальний характер цієї проблеми говорить і те, що переважна більшість держав світу, включаючи Україну, усе активніше залучається до участі в регіональних інтеграційних формуваннях.

Аналіз останніх досліджень. Міждержавні бюджетні відносини у інтеграційних угрупованнях вітчизняною наукою досліджені фрагментарно і лише на прикладі Європейського Союзу (ЄС) [1, 2]. Значно більше уваги цим відносинам приділено у працях іноземних учених. Серед них, зокрема, виділяються А. Алесіна, І. Ангелоні, Ф. Етро [3], К. Карруба [4], С. Хікс [8], М. Маттіла [9], Ф. Хайнеман [7], Ж. Феррер [6], І. Бер, Ж. Кіпріані [5] та ін. У їх роботах розглядається проблематика оптимізації структури бюджетної системи інтеграційного угруповання загалом і ЄС зокрема.

Саме на цих працях, а також на емпіричному аналізі механізмів фінансування діючих сьогодні у світі інтеграційних об'єднань¹ і базується наше дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка і обґрунтування методики оптимізації обсягів платежів держав-членів інтеграційного угруповання до спільного наднаціонального бюджету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під оптимізацією у цьому дослідженні розуміємо наближення стану системи до оптимального. Оптимальний стан системи — це встановлення таких її параметрів, які в однаковій мірі задовольняють усі держави-члени інтеграційного угруповання² і, таким чином, забезпечують надійне фінансування інтеграційного процесу. Виходячи з цього, головним критерієм оптимальності системи фінансування наднаціонального бюджету є здатність її параметрів рівною мірою задовольнити усі держави-члени³. Головними параметрами системи є: 1) загальний обсяг дохідної частини бюджету; 2) обсяги сплачених кожною з держав-членів коштів; 3) джерела фінансування.

Припускаючи раціональну поведінку держав-членів⁴ та існування попередньої компромісної домовленості між ними щодо розміру та структури видаткової частини бюджету, мірилом «задоволеності» може бути лише «корисність»⁵, яку держави отримують від інтеграції, а наслідком «задоволеності» — їх бажання сплачувати до спільного наднаціонального бюджету належні обсяги коштів. Таким чином, *встановлення оптимальних параметрів дохідної частини бюджету інтеграційного угруповання не видається можливим без впровадження нової категорії, що характеризує саме бажання держав-членів здійснювати платежі до спільного бюджету — «бажання сплачувати»*⁶.

Світова практика інтеграційного процесу свідчить про те, що одним з найскладніших і політично найгостріших питань, яке постає при формуванні наднаціональної бюджетної системи, є розподіл між державами-членами обсягів платежів, які вони повинні здійснювати на фінансування адміністративної та операційної діяльності інтеграційного угруповання. Пропонуємо модель пошуку оптимального рішення щодо цього питання із застосуванням представленої вище категорії «бажання сплачувати».

Базова модель. Змоделюємо інтеграційне угруповання двох держав А і В. Припустимо, що обсяги бюджетних доходів встановлюються, виходячи з потреб у видатках (бюджетування від видатків) на певному рівні Y . За умов, що фінансування бюджету здійснюється виключно за рахунок платежів держав-членів, бюджетна лінія виглядатиме як пряма KC , що сполучає обидві осі двовимірної системи координат (рис. 1) і описується рівнянням $Y = x_A + x_B$, де x_A і x_B — бюджетні платежі відповідних держав.

Таким чином, у якому б співвідношенні не здійснювалось фінансування спільного бюджету, воно задовольнить потребу інтеграційного угруповання у ресур-

¹ Таких, зокрема, як: Асоціації націй південно-східної Азії (англ. скороч. ASEAN), Ради країн Перської затоки (англ. скороч. GCC), Центральноамериканської інтеграційної системи (ісп. скороч. SICA), Економічного і монетарного співтовариства Центральної Африки (фр. скороч. CEMAC), Спільного ринку країн південного конуса (ісп. скороч. MERCOSUR), Південноафриканського митного союзу (англ. скороч. SACU), Західноафриканського економічного і монетарного союзу (фр. скороч. WAEMU), Європейської асоціації вільної торгівлі (англ. скороч. EFTA), Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС), Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану (МСРБК), Південноафриканського співтовариства розвитку (англ. скороч. SADC), Карибського співтовариства (англ. скороч. CARICOM), Андського співтовариства (ісп. скороч. CAN), Спільного ринку Східної і Південної Африки (англ. скороч. COMESA), Зони вільної торгівлі арабських країн (англ. скороч. GAFTA) та ін.

² Подібним чином трактував у своїх працях «оптимальність» італійський економіст В. Парето.

³ Рішення щодо головних параметрів дохідної частини бюджету в інтеграційних об'єднаннях приймаються виключно на консенсусній основі.

⁴ Намагання за мінімальних витрат максимізувати для себе інтеграційні ефекти.

⁵ Категорія «корисність» (англ. — utility) часто використовується економістами при моделюванні поведінки споживача. Її використання для обґрунтування інтеграційної поведінки держав (мотивів вступу, бажання прийняти до об'єднання інші держави тощо) здійснюється, наприклад, у працях Алесіні А. та ін. (2003). Наша спроба застосувати категорію «корисності» для оптимізації параметрів дохідної частини бюджету інтеграційного об'єднання є, наскільки нам відомо, першою.

⁶ Категорія «бажання сплачувати» (англ. — willingness to pay) використовується в економічній теорії при моделюванні поведінки споживача та ринків.

сах, поки обсяги обох платежів сумарно становлять Y . Однак очевидно, що не будь-яке співвідношення влаштує обидві держави. Не викликає сумніву також і те, що співвідношень, які будуть прийнятними для обох держав, може бути багато (декілька). Яке ж з них найбільш оптимальне? Відповідь на це питання напрошується сама собою — це точка, що у відсотковому відношенні є рівновіддаленою від критичних точок відрізка, який відображає набір прийнятних для обох держав-членів комбінацій (назвемо його «відрізок «прийнятності»»).

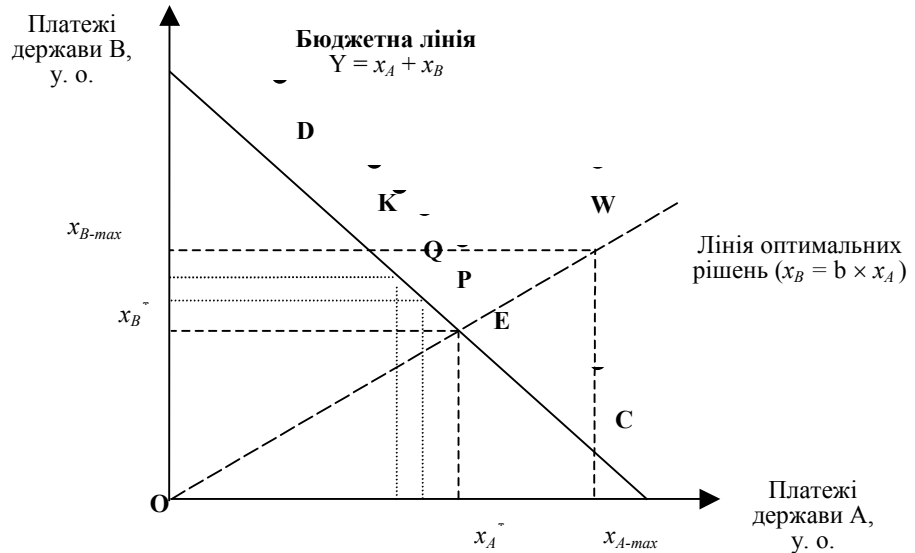

Рис. 1. Модель оптимізації міждержавної структури платежів до бюджету інтеграційного угруповання

Координати цих критичних точок є нічим іншим, як точками перетину бюджетної лінії з лініями, які відображають обсяги максимальних платежів, які обидві держави готові здійснювати до спільного бюджету (x_{A-max} , x_{B-max}) (назвемо їх «лініями «максимальної ціни»»)¹. Це лінія SW для держави А і лінія KW для держави В. C і K є критичними точками відрізка «прийнятності», а W — точка перетину ліній «максимальної ціни», яка відображає максимально можливий розмір дохідної частини бюджету угруповання в умовах, що склалися.

Зрозуміло, що відстань лінії «максимальної ціни» від початку осей координат зумовнюється «корисністю», яку держава отримує від інтеграційного процесу. Чим більша «корисність» — тим більшою є «ціна», яку відповідна держава готова сплачувати до бюджету інтеграційного угруповання. Тобто, $x_{A-max} = F(U_A)$, а $x_{B-max} = F(U_B)$. У цій моделі припускаємо, що значення x_{A-max} і x_{B-max} фіксовані².

Таким чином, в умовах встановлення трьох лінійних обмежень (бюджетна лінія і лінії «максимальної «ціни» обох держав) і раціональної поведінки держав-членів³ оптимальним рішенням щодо обсягів бюджетних платежів є розрахунок їх розмірів пропорційно до тієї суми, яку держави-члени готові сплачувати до спільного бюджету. Графічно цей оптимум є точкою перетину прямої, що з'єднує точку перетину осей координат (O) і точку перетину ліній «максимальної ціни» (W), з бюджетною лінією (точка E)⁴. Вона й буде у відсотковому відношенні рівновіддале-

¹ Ці лінії є прототипом ліній «бажання сплачувати» (англ. — willingness to pay) з мікроекономічної теорії поведінки споживача; «ціною», яку держави-члени готові сплачувати за інтеграційні ефекти.

² Що є цілком реальним у коротко- і, навіть, середньостроковому періоді функціонування інтеграційного об'єднання.

³ Прямої пропорційної залежності між вигодами («корисністю»), які держава отримує від інтеграції, і бажанням сплачувати внески до спільного наднаціонального бюджету.

⁴ Пропонуємо назвати її «лінією оптимальних рішень», оскільки на ній розміщені «оптимальні» комбінації обсягів бюджетних платежів держав-членів за будь-якого розміру наднаціонального бюджету.

ною від критичних точок «відрізка прийнятності». Такий метод дає можливість встановити за кожною з держав-членів обсяги платежів, що не лише задовольняють їх обидві, а роблять це в однаковій мірі.

Координати точки оптимуму (E) у нашій моделі можуть легко бути встановлені шляхом одночасного розв'язання рівнянь, що описують бюджетну лінію і лінію оптимальних рішень (OW):

$$\begin{cases} Y = x_A + x_B \\ x_B = b \times x_A \end{cases} \quad (1)$$

де Y — розмір дохідної частини бюджету (збалансованого); x_A — обсяг бюджетних платежів держави А; x_B — обсяг платежів держави В; b — коефіцієнт (> 0), який відображає кут нахилу лінії OW і визначається співвідношенням між значенням ліній «максимальної ціни» (x_{B-max} / x_{A-max}). Звідси, оптимальні (рівноважні) значення платежів держав А і В, відповідно, дорівнюють:

$$x_A^* = \frac{Y}{1+b} \quad (2)$$

$$x_B^* = \frac{b \times Y}{1+b} \quad (3)$$

Точка P на рис. 1 відображає обсяги платежів держав-членів, що нараховуються пропорційно до їх ВВП, а точка Q — рівні за обсягом платежі (50/50 %). Обидві точки у нашому прикладі потрапляють на відрізок «прийнятності», однак не дають оптимального співвідношення платежів.

Точка D є демонстрацією такого співвідношення платежів, яке дає змогу забезпечити потребу інтеграційного угруповання в ресурсах, однак знаходиться за межею «прийнятності» для держави В. Таке явище може спостерігатись у випадку, коли встановленні в організації правила розрахунку платежів далекі від оптимальних, а держава В отримує від держави А компенсацію в обсязі, що є не меншим, ніж довжина проекції відрізка DK на вісь ординат¹.

У разі, якщо точка W потрапляє у внутрішній від бюджетної лінії сектор, жодна з комбінацій платежів не може задовольнити потреб інтеграційного угруповання у ресурсах. Така ситуація може виникати тоді, коли затверджені обсяги бюджетних видатків не можуть бути погашені шляхом виконання діючих правил фінансування дохідної частини бюджету (тобто створення передумов для бюджетного дефіциту)², або через зміну положення ліній «максимальної ціни». Останнє явище може спостерігатись у разі зміни чинників, що визначають «бажання сплачувати» держав-членів.

Слід зауважити, що встановлення обсягів бюджетних платежів пропорційно до «бажань сплачувати» в умовах, коли їх значення розраховуються, в свою чергу, виходячи з «корисності» від інтеграції (припущення раціональної поведінки держав-членів), дасть близьке вирішення питання оптимальності (координати точки E), що й встановлення обсягів платежів пропорційно до значень самої «корисності». Обидва рішення будуть тотожними лише у випадку, коли умовні лінії «корисності» будуть пропорційно віддалені від ліній «максимальної ціни».

Таким чином, *орієнтири оптимальних обсягів платежів до бюджету інтеграційного угруповання можуть бути встановлені не лише при наявності відомостей про «бажання сплачувати» держав-членів, але й при можливості розрахувати значення «корисності», яку держави-члени отримують від інтеграції*. Однак при відсутності даних щодо «бажань сплачувати» неможливо буде встановити координати точки W (максимально можливий розмір бюджету).

¹ Практика виплати компенсацій за різноманітними схемами державам, чії обсяги платежів до спільного бюджету перевищують «бажання сплачувати», існує в ЄС. Такі компенсації, зокрема, одержують Великобританія, Швеція, Нідерланди, Німеччина та Австрія.

² Ситуація мала місце, наприклад, у Європейському економічному співтоваристві на початку 1980-х років.

Оцінка значень «корисності» та «бажання сплачувати». На нашу думку, встановлення значень «корисності» від інтеграції може здійснюватись на основі як уніфікованих для усіх держав-членів, так і адресних (адаптованих до особливостей кожної з них чи їх груп) методик. Використання перших є можливим завдяки досить усталеному розумінню «складових» «корисності» для всіх держав-членів (економічна, політична, соціокультурна, безпекова та екологічна). Однак універсальні підходи не дають можливості врахувати можливу різну «вагу» цих складових у «корисності» різних держав.

Зазначену ваду універсальних методик оцінки «корисності» можна усунути шляхом застосування адресних методик, адаптованих під специфіку кожної з держав-інтегрантів. Однак у цьому випадку ймовірність виникнення проблем «суб'єктивізму» і дискримінаційного підходу в оцінці значно зростає.

В основі універсальних методик оцінки «корисності» можуть лежати індексні, проксі або економетричні методи. Розрахунок індексних показників «корисності» є синтезом якомога більшої кількості чинників, що визначають «корисність» і можуть бути кількісно виражені. Головними з них є економічні (підвищення темпів економічного зростання, розширення ринків збуту вітчизняної продукції, підвищення мобільності (і, як наслідок, ефективніший розподіл) факторів виробництва, інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності підприємств та ін.). При цьому слід враховувати різницю у розмірах держав-членів (в першу чергу за рівнем економіки та кількістю населення), тобто користуватися відносними, а не абсолютними показниками, та встановлювати «вагу» цих показників відповідно до їх попередньо *ad hoc* оціненого внеску в значення «корисності». Причому внесок різних детермінантів «корисності» може суттєво відрізнитись залежно від форми та цілей інтеграційного угруповання. Наприклад, універсальний індекс «корисності» (R) для кожної з держав, що сформували спільний ринок, може бути розрахований за формулою:

$$R = 0,5 E_x + 0,2 L + 0,1 Q + 0,1 K + 0,1 I_m, \quad (4)$$

де E_x — відсоткова частка експорту у інші країни інтеграційного угруповання (інтра-експорту) у сукупному експорті держави; L — частка громадян, які підтримують інтеграцію (інтеграційних оптимістів), у загальній кількості населення країни; Q — частка малих і середніх підприємств, які відчували покращення умов для свого бізнесу зі створенням інтеграційного угруповання; K — частка інтра-інвестицій у сукупних прямих іноземних інвестиціях (ПІІ) і I_m — частка інтра-імпорту у сукупному імпорті країни¹.

Десяткові коефіцієнти перед змінними (0,1—0,5) відображають оцінену нами «вагу» кожної змінної (чинника) у відсотках². Значення універсального індексу «корисності» можуть коливатися від нуля до ста. Його наближення до ста свідчить, що країна отримує значні переваги від створення інтеграційного угруповання. Таким чином, значення змінних у правій стороні формули відображають різні економічні складові «корисності» держави від забезпечення вільного руху товарів, послуг і факторів виробництва в межах спільного ринку.

Проксі метод передбачає використання окремого показника, який, на думку дослідника, найповніше відображає ефекти держав-членів від інтеграційного процесу. У випадку формування торговельних блоків держав (ЗВТ, митного союзу та/чи спільного ринку) таким проксі-показником може слугувати, наприклад, обсяг інтра-експорту. Експорт як універсальний індикатор економічних здобутків від інтеграції використовується також розробниками теорії національних витрат/здобутків (англ. — national costs/benefits theory) [5, 9]. Недоліки цієї методики полягають у не вра-

¹ Лібералізація умов імпорту призводить до зниження цін і/чи підвищення купівельної спроможності споживачів (зростання добробуту), а тому також повинна розглядатись як складова «корисності» від інтеграції.

² Значення коефіцієнтів оцінені інтуїтивно автором і можуть бути переглянуті. Наукового обґрунтування «ваги» кожного з інтеграційних ефектів у сукупній «корисності» у жодному з видів інтеграційних формувань у літературі не виявлено. На практиці значення коефіцієнтів можуть встановлюватись шляхом пошуку політичного компромісу під час переговорного процесу на етапі бюджетного планування.

хуванні низки інтеграційних ефектів і можливості маніпуляції за рахунок зміни базового показника (показників). Головна перевага — простота, зрозумілість і легкість у застосуванні.

Економетричні методи дадуть змогу сконструювати модель, де залежною змінною можуть бути певні проксі або індексні показники (наприклад, той же індекс «корисності»), а незалежними змінними — головні детермінанти «корисності». Недолік такої методики — складність врахування усіх чинників і кількісного вираження багатьох з них.

Адресні методики можуть ґрунтуватись на тих самих методах, що й універсальні, з поправками лише на специфіку дії тих чи інших чинників «корисності» у різних державах-членах (наприклад, коригуванням коефіцієнтів, які відображають «вагу» певного детермінанта «корисності» у формулі 4).

При оцінці «бажань сплачувати» нами бачиться доцільнішим використання таких двох методик:

1) опитування представників головних фінансово-політичних відомств держав-членів, які беруть безпосередню участь у переговорному процесі з бюджетних питань. Недоліками цього методу є його непрозорість, суб'єктивізм і можливість свідомих маніпуляцій з боку держав-членів з метою мінімізації своїх платежів до спільного бюджету (проблема спільного блага (англ. — *common pool problem*)). Головна перевага — можливість отримання найбільш наближеного до правдивого значення цієї категорії;

2) математичний ситуативний розрахунок на основі аналізу існуючих параметрів дохідної частини бюджету інтеграційного угруповання, методів абстрагування, екстраполяції, аналогії тощо. Недоліками такого способу є можливість використання лише в діючих протягом певного періоду часу угрупованнях і нестача універсальності (оціночний суб'єктивізм) та переважання *ad hoc* правил; головна його перевага — висока здатність адаптації до специфічних умов угруповання.

Безперечно, запропоновані способи не дають можливості встановити абсолютно правдиві значення «корисності» чи «бажань сплачувати», однак є придатними для відносної диференціації цих показників держав-членів інтеграційного угруповання і оптимізації структури дохідної частини його бюджету на цій основі. Не можна виключати також можливість застосування методик виміру «корисності» і «бажань сплачувати», що застосовуються в економічній теорії при моделюванні ринкового попиту і поведінки споживачів.

Загальні можливості і обмеження застосування методики. Описану методику можна застосовувати для встановлення оптимального розподілу «квот» між державами-членами інтеграційного угруповання незалежно від кількості його членів чи сформованої у ньому схеми фінансування (внески, податкові збори, змішана система). Принциповим тут залишається лише впровадження підходу *ex ante* розподілу «квот» між державами-членами. У випадку існування таких джерел фінансування як податкові збори вони можуть сплачуватися до спільного бюджету до повної виплати відповідною державою своєї «квоти» або доповнюватися прямими внесками з національних бюджетів у разі, якщо податкові збори не заповнюють «квоту» повністю.

Безумовно, головна складність застосування методики полягає у визначенні «правдивих» значень «бажань сплачувати» та/або «корисності». Адже якщо економічну складову «корисності» ще можна описати кількісними показниками, то політичні (зовнішньо-, внутрішньо-, геополітичні), безпекові, соціокультурні, екологічні та інші здобутки здебільшого не підлягають кількісній і, тим більше, вартісній оцінці.

Інше ускладнення, яке може виникати при переході до нового підходу — політичний опір держав, які змушені будуть сплачувати до спільного бюджету більше, ніж сплачували до впровадження нововведення. А оскільки подібні реформи бюджетної системи вимагають консенсусного прийняття рішень, вони можуть бути легко заблоковані. Тому їх реалізація видається більш можливою на етапі створення інтеграційного угруповання, а не його реформування; або у випадках виникнен-

ня гострих заперечень (що загрожують розпаду інтеграційного блоку) з боку держав, які сплачують до спільного бюджету кошти, що значно перевищують їх «бажання сплачувати».

Висновки. Таким чином, дохідна частина бюджету інтеграційного угруповання повинна не лише забезпечувати його бездефіцитність, адекватність і надійність, а й слугувати платформою для збалансування політико-економічних інтересів держав-членів. Це здійснюється шляхом розрахунку обсягів здійснюваних державами-членами до спільного бюджету платежів пропорційно до їх «бажань сплачувати» або «корисності», яку вони одержують від інтеграції. Відхід від цих принципів робить систему фінансування наднаціонального бюджету нестійкою і вразливою до зовнішніх і внутрішніх чинників, може з часом перерости у бюджетну кризу і поставити під загрозу успішність інтеграційного проекту у цілому.

Головною перешкодою застосування такого підходу є складність встановлення правдивих значень «бажання сплачувати» та/або «корисності» у інтеграційних угрупованнях високого ступеня інтеграції (передусім у різних формах економічних союзів — монетарному і т. д.), де інтеграційні ефекти виходять далеко за межі торговельної сфери. У формуваннях переважно торговельного характеру (ЗВТ, митний союз, спільний ринок) приблизні значення «корисності» можуть бути розраховані на основі показників (у тому числі зведених індексних), що характеризують внутрішні потоки товарів, послуг та/чи факторів виробництва. Головними методами визначення «бажань сплачувати» повинні бути експертні опитування і методи ситуативного аналізу та *ad hoc* пристосувань.

Саме тому розробка і удосконалення методик оцінки «корисності» і «бажання сплачувати» повинні стати першочерговими напрямками досліджень у сфері оптимізації параметрів системи фінансування інтеграційних угруповань держав. Подальшого наукового обґрунтування потребують питання джерел фінансування наднаціональних бюджетів, оптимізації структури їх видаткових частин.

Література

1. Бояр А. О. Бюджетний процес у Європейському Союзі: монографія / А. О. Бояр. — Луцьк: Вежа-Друк, 2012. — 524 с.
2. Бюджетна система України та Європейського Союзу: монографія / [С. О. Булгакова та ін.]; за заг. ред. А. А. Мазаракі. — К.: КНТЕУ, 2010. — 396 с.
3. Alesina A. International Unions / Alesina A., Angeloni I., Etro F. // Harvard Institute of Economic Research Discussion Paper. — 2003. — № 2001. — P. 2—37.
4. Carruba C. J. Net Financial Transfers in the European Union: Who Gets What and Why? / C. J. Carruba // Journal of Politics. — 1997. — № 59. — P. 469—496.
5. Cipriani G. Rethinking the EU Budget: Three unavoidable Reforms / Cipriani G. — Brussels: Centre for European Policy Studies, 2007. — 157 p.
6. Ferrer J. N. The EU Budget: the UK Rebate and the CAP — Phasing them both out? / J. N. Ferrer / CEPS task force report. — Brussels: Center for European Policy Studies, 2007. — 108 p.
7. Heinemann F. Reform Options for the EU Own Resources System: Abstract and Executive Summary / F. Heinemann, Ph. Mohl, S. Osterloh / Research Project 8/06 Commissioned by the German Federal Ministry of Finance. — Mannheim: Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung, 2008. — 13 p.
8. Hix S. The Political System of the European Union / Hix S. — Basingstoke: McMillan, 1999. — P. 269.
9. Mattila M. Fiscal Redistribution in the European Union and the Enlargement / Mattila M. [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.valt.helsinki.fi/staff/mmattila/euredist/redist.pdf>

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2013 р.